O’SMIRLARDA AXLOQIY QADRIYATLARNING SHAKLLANISHI

Samatova Maqsuda Malikovna

Sariosiyo tumani 4-sonli maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlik davri va uning xususiyatlari, o’smirlarda axloqiy qadriyatlarning shakllanishi haqida ma’lumot berilgan. O’smirlik davrining nazariy-metodologik xususiyatlari hamda ular bilan olib borilgan tadqiqot ishlariga alohida urg’u berilgan.

Kalit so’zlar: O'smir, rivojlanish bosqichi, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiylashuv, induviduallik, gender farqlar, jinsiy tabaqalanish, ijtimoiy rol, pozitsiya.

Abstract: This article covers adolescence and its characteristics, and the formation of moral values in adolescents. Special emphasis is placed on the theoretical and methodological features of adolescence, as well as the research work carried out with them.

Keywords: Adolescent, stage of development, moral values, socialization, inducviduality, gender differences, gender stratification, social role, position.

Аннотация: В данной статье представлена информация о подростковом возрасте и его особенностях, о формировании нравственных ценностей у подростков. Особое внимание уделено теоретико-методологическим особенностям подросткового возраста, а также исследовательской работе с ними**.**

Ключевые слова: Подросток, стадия развития, нравственные ценности, социализация, индивидуальность, гендерные различия, половая стратификация, социальная роль, позиция.

Shaxsning axloqiy jihatdan intensiv tarkib topishi, axloqiy ongining shakllanishi, hatti-harakatlarning yetuk normalarini o‘zlashtirishi o‘smirlik yoshining muhim psixologik xususiyatidir. O‘smirlik yoshi - o‘z hatti-harakatlarida suyana boshlaydigan dunyoqarashning, ma’naviy e’tiqod, prinsip

hamda ideallarni baholash tizimining tarkib topish davridir. Agar bola kichik maktab yoshi davrida kattalarning, o‘qituvchilarning va ota-onalarning bevosita ko‘rsatmalari bilan yoki o‘zining tasodifiy, impulsiv istaklari ta’siri bilan harakat qilgan bo‘lsa, endilikda uning uchun o‘z hatti-harakatlarining prinsipi, o‘zining qarashlari, e’tiqodlari asosiy ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi va tarbiyachi shuni nazarda tutishi lozimki, xuddi ana shu yoshda axloqiy ong taraqqiyotiga zamin qo‘yiladi.

Avvalo biz so’z boshimizda axloqiy qadriyat so’zlarining mazmun-mohiyati to’g’risida fikr yuritsak “Axloq” (arabcha –xulq-atvor ma’nosini bildiradi)-ijtimoiy ong shakllaridan biri bo’lib ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soladigan qonun-qoidalar majmuidir. Axloq-ma’naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. Zero, axloq, axloqiy me’yorlarsiz shaxsning ruhiy va jismoniy yetukligining mezoni bo’lgan ma’naviy kamolotga erishib bo’lmaydi. Axloq-shaxs yoki guruh faoliyatini baholash orqali jamiyatdagi munosabatlarni boshqarish mexanizmi. Axloq shunchaki munosabatlarni tartibga keltirish uchungina emas, balki ularni uyg’unlashtirish uchun ham zarur. Munosabatlarni boshqarish ikki xil usul bilan amalga oshiriladi: xulq-atvorni rag’batlantirish va jazolash. Jamiyatdagi munosabatlarni tartibga solidi va ijtimoiy rivojlanish ifodalanadigan maqsadlarni ilgari suradi. Kamolotning krizislar, tanazzullar bosqichi bo’lmish o’smirlik davrida har bir o’smir qay usulda axloqiy tajriba orttirishiga, qanaqangi axloqiy faoliyatni amalga oshirishiga qarab uning shaxsi ham tarkib topa boshlaydi. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, o‘smirlik Yoshi axloqiy jihatdan intensiv rivojlanish yoshi bo‘lganligi tufayli ko‘pincha o‘smir ongida, o‘quvchi ongiga singdirmoqchi bo‘lgan hislatlarga qarama-qarshi tushunchalar tarkib topishi mumkin. Biz bolani mehnat bilan jazolash mumkinmi, deb tez-tez muzokara qilamiz. Bu muammoni o‘smirga nisbatan qo‘yadigan bo‘lsak, u yanada ortiqroq ahamiyat kasb etadi. Chunki o‘smirlarda axloqiy maslaklarning ma’lum tizimi ham, shu jumladan mehnatga munosabat ham tarkib topa boshlaydi. Ba’zi odamlar mehnat bilan

jazolash mumkin deb qaraydilar va bu holatni oqlashga harakat qiladilar. Ammo, kishilarga va mehnatga bo‘lgan munosabat tarkib topa boshlagan o‘smir bu masalani tushunishga urinib ko‘radi.

O'smirlik davri, shaxsiyatning ma'naviy va axloqiy jihatdan shakllanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan murakkab va muhim bir bosqichdir. Bu davrda yoshlar o'zlarining shaxsiy qadriyatlari, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy munosabatlari sohasida muhim qarorlar qabul qiladilar. Shu sababli, o'smirlarda ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini rivojlantirish masalasi nafaqat ota-onalar va pedagoglar, balki psixologlar, ijtimoiy ishchilar va siyosatchilar uchun ham dolzarb mavzu hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirishning nazariy asoslari, insonning axloqiy tuyg'ularini, axloqiy fikrlashini va axloqiy harakatlarini qamrab oladi. Bu jarayon, o'z navbatida, shaxsning o'z-o'zini anglashi, o'zini boshqarish qobiliyati va ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. Nazariy jihatdan, bu jarayon turli ilmiy sohalarda, jumladan psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va falsafa tomonidan o'rganilgan. O'smirlarda ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini rivojlantirishda asosiy e'tibor, ularning shaxsiy o'sishiga, shaxsiy qadriyatlar tizimini shakllantirishga va axloqiy mezonlarini mustahkamlashga qaratiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi, o'smirlarda ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini samarali rivojlantirish usullarini aniqlash va bu jarayonda ta'lim-tarbiya muassasalari, oila va jamiyatning o'rnini belgilab olishdir. Shu bilan birga, tadqiqotning vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'smirlarda ma'naviy-axloqiy xususiyatlarining hozirgi holatini tahlil qilish; bu xususiyatlarni rivojlantirishda duch keladigan asosiy muammolar va ularning sabablarini aniqlash; samarali tarbiya strategiyalari va metodlarini ishlab chiqish hamda bu jarayonda oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning o'zaro hamkorligini kuchaytirish yo'llarini topish. Bu mavzuni chuqur tahlil qilish orqali, biz o'smirlarda ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirishning eng samarali yondashuvlarini aniqlashimiz va ularni hayotga tatbiq etish orqali yosh avlodning to'liq va harmonik rivojlanishiga hissa qo'shishimiz mumkin. Bu jarayon nafaqat

o'smirlarning shaxsiy kamolotiga, balki ularning jamiyatdagi faol va mas'uliyatli pozitsiyasini egallashlariga ham zamin yaratadi.[1].

O'smirlik davri, shaxsning rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi, bu davrda individning psixologik, jismoniy va ijtimoiy xususiyatlarida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi. Bu davrda o'smirlar o'zlarining shaxsiyati, qadriyatlari va ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirish jarayonida bo'lishadi. O'smirlik psixologiyasi o'rganish sohasida bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari keng qamrovli tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy xususiyatlar, shaxsiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, adolat, halollik, mehr-oqibat kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liqdir. Ular shaxsning o'zini va boshqalarni qadrlashini, o'zaro munosabatlarda adolatli va halol bo'lishini ta'minlaydi. O'smirlarda bu xususiyatlar o'zlarining oilasi, maktabi va ijtimoiy muhitlari orqali, shuningdek, o'z tajribalari va o'rganishlari natijasida shakllanadi[2]. O'smirlarning shaxsiy rivojlanishida ma'naviy-axloqiy xususiyatlar muhim o'rin tutadi. Bu xususiyatlar, o'smirlarning o'z-o'zini anglashi, o'ziga bo'lgan ishonchi va boshqalar bilan munosabatlari kabi omillarni bevosita ta'sirlaydi. Ma'naviy-axloqiy xususiyatlar o'smirning ijtimoiy moslashuvi, o'zini o'zi boshqarish qobiliyati va kelajakda muvaffaqiyatli va baxtli hayot kechirishiga asos soladi. O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari, jumladan, o'z-o'zini anglash, o'ziga nisbatan tuyg'ular, ijtimoiy munosabatlar va kelajakka oid qaror qabul qilish qobiliyatlari shakllanishi, ma'naviy-axloqiy xususiyatlar rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq.

O'smirlar o'zlarining ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda turli manbalardan - oila, maktab, do'stlar, media va boshqa ijtimoiy institutlardan ta'sir olishadi. Bu jarayon o'smirlarning o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatlari, o'zaro munosabatlar va jamoatda ishtirok etish kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'smirlik davrida ma'naviy-axloqiy xususiyatlarining shakllanishi, shaxsning kelajakdagi rivojlanishi uchun zarur bo'lgan poydevor hisoblanadi. Bu davrda olgan bilim va tajribalar, o'smirlarni hayotning turli vaziyatlarida to'g'ri qarorlar qabul qilishga, o'zlarining axloqiy mezonlarini shakllantirishga va ijtimoiy

mas'uliyatni his etishga yordam beradi. Shu sababli, o'smirlarda ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini rivojlantirish, ularning shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatiga katta hissa qo'shadi. O'smirlarning ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirishda oila, maktab va jamiyat muhim o'rin tutadi. Ushbu uchta asosiy institut o'smirlarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishida katta ta'sir ko'rsatadi va ularning shaxsiy kamolotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oila, o'smirlarning birinchi va eng muhim tarbiya muhiti hisoblanadi. Oila muhitining ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ta'siri beqiyosdir, chunki aynan oilada bolalar dastlabki axloqiy qadriyatlarni, farqlarni va o'zaro munosabatlar qoidalarni o'rganadilar. Ota-onalar o'zlarining munosabatlari, qaror qabul qilish jarayonlari va kunlik hayotiy amaliyotlari orqali bolalariga namuna ko'rsatadilar. Ota-onalarining axloqiy qadriyatlarga sodiqligi, halollik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat kabi fazilatlar bolalarning shaxsiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi[3]. Shuningdek, oilada muhit ochiqlik, ishonch va o'zaro hurmatga asoslangan xususiyatlarining ijobiy rivojlanishiga yordam beradi. Maktab, oiladan keyin o'smirlarning ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirishda ikkinchi muhim institutdir. Maktabning ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonidagi o'rni beqiyos, chunki u yerda o'smirlar turli ijtimoiy, etnik va madaniy muhitlardan kelgan tengdoshlari bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Maktablarda o'qitiladigan darslar, ma'naviyat soatlari, turli tadbirlar va loyihalar orqali o'smirlarning axloqiy qarashlari shakllantiriladi. O'qituvchilar nafaqat bilim beruvchi, balki axloqiy qadriyatlarni singdiruvchi, to'g'ri hayotiy qarorlar qabul qilishda o'rnak ko'rsatuvchi shaxslar hisoblanadi. Shu bilan birga, maktab muhiti o'quvchilarning shaxsiy javobgarligini, jamoada ishlash ko'nikmalarini va o'zaro hurmat asosida muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Jamiyat va ijtimoiy muhit esa o'smirlarning ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirishda kengroq doiradagi o'zaro ta'sirni anglatadi. Jamiyatning madaniy norma va qadriyatlari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va tengdoshlar guruhining ta'siri o'smirlarning axloqiy qarashlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Jamiyatda mavjud bo'lgan umumiy qadriyatlarni, axloqiy

me'yorlarni o'rganish va ularni shaxsiy hayotda qo'llash o'smirlarga o'zini ijtimoiy muhitda to'g'ri tutishni, o'zaro munosabatlarda adolatli va mas'uliyatli bo'lishni o'rgatadi. Shu bilan birga, ijtimoiy faoliyat va ko'ngillilik ishlari orqali o'smirlar jamiyatdagi muammolarni hal qilishda faol ishtirok etish, atrofdagilarga yordam berish kabi axloqiy fazilatlarni rivojlantira oladilar.

Xulosa qilib aytganda o'smirlar davrida ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirish, ularning kelajakdagi hayot yo'lini belgilab beruvchi muhim omildir. Bu jarayon, o'smirlarning shaxsiy kamolotiga ijobiy ta'sir ko'rsatish bilan birga, jamiyatda ularning o'z o'rnini topishlariga yordam beradi. Shu sababli, samarali ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari, o'qituvchi va tarbiyachilarning yondashuvlari hamda innovatsion va ijodiy yondashuvlar orqali tarbiyaning samaradorligini oshirishga qaratilgan strategiyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali metodlari o'z ichiga an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni oladi. Aynan mana shu metodlarni qo’llash orqali o’smirlarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish o’zining samarasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarimovich,Y.T.(2022).BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARNI TARBIYALASHDA MA‘NAVIY-AXLOQIY XUSUSIYATLARNI SHAKLLANTIRISH. Uzbek Scholar Journal, 11, 114-116.
2. Isoxonova, F. (2023). OILADA O ‘SMIR DEVIANT XULQ-ATVORINI OLDINI OLISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (I).
3. Otaxonova, I. S. (2022). Deviant xulq-atvorli o’smirlar alohida xususiyatlarining ijtimoiy-psixologik tashxisi. Science and Education, 3(4), 856-863.
4. Fakhriddin, S., Abdimurat, N., Gulbakhor, R., & Oybek, G. (2023). Interpretation of History and Historical